

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
SIEGBERT ALBER

της 23ης Μαρτίου 2000*

I — Εισαγωγή

1. Στην παρούσα διαδικασία που αφορά αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, το Hoge Raad των Κάτω Χωρών υποβάλλει στο Δικαστήριο — σε σχέση με τη σύμβαση για τη διεθνή δικαιοδοσία (την καλούμενη Σύμβαση των Βρυξελλών, βλ. κατωτέρω τίτλο II) — τέσσερα ερωτήματα και πλείονα υποερωτήματα σχετικά με το κύρος ρητρών απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας που περιλαμβάνονται σε φορτωτικές. Το Hoge Raad ερωτά κυρίως αν η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας που περιλαμβάνεται στους εν λόγω τίτλους αντιπροσωπευόντων εμπορεύματα πρέπει να είναι διατυπωμένη κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορεί να καθοριστεί ακόμη και για τους τρίτους — και ιδίως για το Δικαστήριο — μόνον από το κείμενό της ποιό δικαστήριο είναι αρμόδιο ή, αν αρκεί αυτό να είναι σαφές (μόνο) για τα μέρη, ενδεχομένως βάσει και άλλων περιστάσεων της υποθέσεως.

2. Το Hoge Raad ζητεί περαιτέρω διευκρινίσεις ως προς το αν οι επόμενοι τρίτοι

κομιστές της φορτωτικής δεσμεύονται από τις εν λόγω ρήτρες που έχουν συνομολογηθεί μεταξύ των μερών, δηλαδή μεταξύ του φορτωτή και του μεταφορέα, και αν η δέσμευση αυτή υφίσταται πάντοτε ή μόνο στην περίπτωση κατά την οποία ο τρίτος κομιστής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του. Ερωτάται, επιπλέον, αν ενδέχεται να έχουν σημασία για τη δέσμευση και τα ιδιαίτερα περιστατικά της υποθέσεως — όπως, για παράδειγμα, οι από μακρού χρόνου εμπορικές σχέσεις με ένα από τα μέρη που συνομολόγησαν τη ρήτρα — και αν μπορεί να απαιτηθεί από τον τρίτο κομιστή της φορτωτικής να πληροφορηθεί τα ιδιαίτερα περιστατικά της υποθέσεως στην περίπτωση κατά την οποία από το περιεχόμενο της φορτωτικής δεν του καθίσταται αρκούντως σαφές αν η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ισχυρή.

3. Το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί επίσης να πληροφορηθεί βάσει ποίου εθνικού δικαίου κρίνονται η διαδοχή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις και τα ζητήματα που συνδέονται με αυτήν.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

II — Επί της Συμβάσεως των Βρυξελλών

*Σύμβαση για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών)*¹

4. Σύμφωνα με το άρθρο 5 του πρωτοκόλλου σχετικά με την ερμηνεία της Συμβάσεως αυτής, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφαιίνεται επί της ερμηνείας με προδικαστική απόφαση.

5. Όσον αφορά τη γενική συστηματική της Συμβάσεως, παρατηρείται εκ προοιμίου ότι προβλέπει, ως γενικό κανόνα, ότι τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους αυτού (άρθρο 2). Σύμφωνα με το άρθρο 53², η έδρα των εταιριών και νομικών προσώπων εξομοιώνεται προς την κατοικία.

6. Τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλων συμβαλλόμενων κρατών μόνο σύμφωνα με τους κανόνες που περιλαμβάνονται στα τμήματα 2 έως 6 (άρθρο 3)³. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, στο οποίο στηρίχθηκε το δικαστήριο που επλήφθηκε σε πρώτο βαθμό της υποθέσεως της κύριας δίκης, ορίζει ότι οι διαφορές εκ συμβάσεως μπορούν να αχθούν ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε η παροχή. Για τα σημαντικά στα πλαίσια της παρούσας υποθέσεως ζητήματα ισχύει το έκτο τμήμα (άρθρα 17 και 18), το οποίο αφορά την παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας.

7. Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, το οποίο ασκεί εν προκειμένω επιρροή, ορίζει τα εξής:

«Αν τα μέρη, από τα οποία ένα τουλάχιστον έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια συμβαλλόμενου κράτους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία. Μια τέτοια συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καταρτίζεται:

α) είτε γραπτά είτε προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση·

1 — ΕΕ 1982, L 388, σ. 7 όπως τροποποιήθηκε με τη Σύμβαση της 9ης Οκτωβρίου 1978 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Δανίας, της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και Βορείου Ιρλανδίας (ΕΕ 1982, L 388, σ. 24), με τη σύμβαση της 25ης Οκτωβρίου 1982 για την προσχώρηση της Ελληνικής Δημοκρατίας (ΕΕ 1982, L 388, σ. 1), και με τη Σύμβαση της 26ης Μαΐου 1989 για την προσχώρηση του Βασιλείου της Ισπανίας και της Πορτογαλικής Δημοκρατίας (ΕΕ 1989, L 285, σ. 1). Η αρχική συμφωνία υπογράφηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 1968 στις Βρυξέλλες κατά συνέπεια, καλείται γενικώς η Σύμβαση των Βρυξελλών.

2 — Το άρθρο 53, πρώτο εδάφιο, ορίζει τα εξής: «Για την εφαρμογή της παρούσας Συμβάσεως η έδρα των εταιριών και νομικών προσώπων εξομοιώνεται προς την κατοικία. Για τον καθορισμό πάντως της έδρας αυτής εφαρμόζονται οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του δικάζοντος δικαστή».

3 — Στο δεύτερο τμήμα (άρθρο 5 έως 6α) καθορίζονται ειδικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, π.χ. για αξιώσεις από συμβάσεις, για υποχρεώσεις διατροφής, για αποζημίωση λόγω αξιόπονης πράξεως και ούτω καθεξής.

Το τρίτο τμήμα (άρθρο 7 έως 12α) ρυθμίζει τη δικαιοδοσία σε υποθέσεις ασφαλίσεων, το τέταρτο τμήμα (άρθρα 13 έως 15) ρυθμίζει τη δικαιοδοσία σε συμβάσεις καταναλωτών. Στο πέμπτο τμήμα (άρθρο 16) ρυθμίζεται η αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις εμπραγμάτων δικαιοματών, μισθώσεων, ευρεσιτεχνιών, σημάτων και ούτω καθεξής.

β) είτε υπό τύπο ανταποκρινόμενο στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις·

9. Σκοπός της προσθήκης αυτής ήταν απλώς — με την απλοποίηση των τυπικών προϋποθέσεων — να καταργηθεί η «υπερβολική τυπολατρεία»⁴ της απαιτήσεως εγγράφου σύμφωνα με το στοιχείο α'. Όπως προκύπτει από την έκθεση Schlosser, δεν υπήρχε η πρόθεση αντικαταστάσεως της υπάρξεως συναινέσεως, η οποία εξακολουθούσε να είναι αναγκαία⁵.

III — Τα πραγματικά περιστατικά

γ) είτε, στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπο ανταποκρινόμενο στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλόμενους σε συμβάσεις, του είδους για το οποίο πρόκειται, στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα.»

10. Το 1991 μεταφέρθηκαν ορισμένες παρτίδες ψύχας καρυδιού από την Κίνα στις Κάτω Χώρες με ρωσικό πλοίο. Η μεταφορά πραγματοποιήθηκε βάσει συμβάσεων μεταφοράς τις οποίες είχε συνάψει η Coreck Maritime GmbH στο Αμβούργο (στο εξής: «η Coreck» ή η «ενάγουσα») ως χρονοναυλωτής του πλοίου με τον αποστολέα. Για τη μεταφορά αυτή, η Coreck GmbH εξέδωσε διάφορες Conlinebill-φορτωτικές στην αγγλική, οι οποίες περιείχαν, μεταξύ άλλων, τις ακόλουθες ρήτρες:

«3. Διεθνής δικαιοδοσία

8. Η Σύμβαση έχει τροποποιηθεί κατ'επανάληψη, με την προσχώρηση νέων συμβαλλομένων κρατών. Πράγματι, το 1978, στις δυνατότητες να καταρτισθεί «γραπτά» ή «προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση» συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας προστέθηκε η περαιτέρω δυνατότητα του στοιχείου γ'.

Οποιαδήποτε διαφορά ανακύψει από την παρούσα φορτωτική θα ενδικαστεί στη χώρα της κύριας εγκαταστάσεως του μεταφορέα

4 — Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Tesouro, της 26ής Σεπτεμβρίου 1996, στην υπόθεση C-106/95, MSG (Συλλογή 1997, σ. I-911, σημείο 23).

5 — Ούτως η έκθεση Schlosser, που παρατίθεται στα σημεία 23 επ. των προτάσεων στην υπόθεση C-106/95 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 4).

και θα εφαρμοστεί το δίκαιο της χώρας αυτής εκτός αν ορίζεται άλλως στην παρούσα φορτωτική.»

11. Στο εμπρόσθιο μέρος των φορτωτικών ήταν τυπωμένη η εξής ένδειξη:

«“Coreck” Maritime G.m.b.H. Hamburg»

«17. Ταυτότητα του μεταφορέα

Η σύμβαση που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας φορτωτικής συνάπτεται μεταξύ του εμπόρου και του πλοιοκτήτη του περιού προκειται πλοίου (ή αντικαταστάτη του), οπότε συμφωνείται ότι μόνον ο εν λόγω πλοιοκτήτης είναι υπεύθυνος για τις ζημιές ή απώλειες που απορρέουν από οποιαδήποτε παράβαση ή μη εκτέλεση οποιασδήποτε υποχρέωσης που απορρέει από την παρούσα σύμβαση μεταφοράς, ανεξαρτήτως του αν σχετίζεται με την πλοιομότητα του πλοίου. Αν, παρά τα ανωτέρω, αποδειχθεί ότι άλλο πρόσωπο είναι ο μεταφορέας και/ή ο θεματοφύλακας των εμπορευμάτων που φορτώθηκαν βάσει της παρούσας συμβάσεως, το άλλο αυτό πρόσωπο μπορεί να επικαλεστεί όλους τους περιορισμούς της ευθύνης και όλες τις απαλλαγές από αυτήν που προβλέπονται από τον νόμο ή από την παρούσα φορτωτική.

Περαιτέρω, συμφωνείται ότι, εφόσον η εταιρία ή ο πράκτορας που εκτέλεσε την παρούσα φορτωτική επ' ονόματι και για λογαριασμό του πλοιοάρχου δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος, η εταιρία αυτή ή ο πράκτορας αυτός δεν αναλαμβάνει καμία ευθύνη από τη σύμβαση μεταφοράς, ούτε ως μεταφορέας ούτε ως θεματοφύλακας των εμπορευμάτων.»

12. Στις 5 Μαρτίου 1993, η Handelsveem BV, V. Berg and Sons Ltd, Man Producten Rotterdam BV και the Peoples Insurance Company of China (ασφαλιστική εταιρία της Κίνας) (στο εξής: «Handelsveem e.a.» ή «αναιρεσίβλητες»⁶) άσκησαν, ως κομιστές των φορτωτικών — σύμφωνα με την Handelsveem — και ως κύριοι ή ασφαλιστές του φορτίου, αγωγή κατά του Ρώσσου ιδιοκτήτη του πλοίου⁷ και κατά της Coreck GmbH για να αποζημιωθούν για τη φθορά που φέρεται ότι υπέστη το φορτίο κατά τη μεταφορά. Με αγωγή που άσκησαν κατ' εφαρμογήν του κανόνα περί δικαιοδοσίας του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών, ενώπιον του Rechtbank te Rotterdam, ως δικαστηρίου του κατά τις φορτωτικές λιμένα εκφορτώσεως, ζήτησαν ένα εκατομμύριο δολάρια (USD).

13. Η Coreck ζήτησε από το Rechtbank να κρίνει, με παρεμπίπτουσα απόφαση, ότι δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία. Εντούτοις, το δικαστήριο αυτό έκρινε, με παρεμπίπτουσα απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 1995, ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία. Κατά της αποφάσεως

6 — Δεν είναι πάντοτε σαφές — κατά τα δικόγραφα της αναιρεσίσεως — αν οι συγγραφείς αφορούν όλες τις αναιρεσίβλητες ή μόνο την Handelsveem. Για λόγους γενικής εποπτείας δεν θα εξεταστεί κατωτέρω αν πρόκειται για το σύνολο των αναιρεσίβλητων ή μόνο για την αναιρεσίβλητη υπ. αριθ. 1.

7 — Sevrybkhodoloflot (Murmansk), που ενεργεί επίσης με επωνυμία Sevryba.

αυτής, η Coreck άσκησε ένδικο μέσο ενώπιον του Gerechtshof της Χάγης, το οποίο, με απόφαση της 22ας Απριλίου 1997, επικύρωσε την εφεσιβαλλόμενη απόφαση. Κατά της αποφάσεως αυτής η Coreck άσκησε αναίρεση ενώπιον του Hoge Raad.

14. Στα πλαίσια της κύρας διαδικασίας η ανααιρεσίμουσα επικαλέστηκε τα άρθρα 2 και 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, καθώς και την περιεχόμενη στις φορτωτικές ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Επειδή η έδρα της βρίσκεται στο Αμβούργο, πράγμα το οποίο γνώριζαν οι ανααιρεσίβλητες πράγμα που προκύπτει επίσης από τις φορτωτικές, το Rechtbank του Rotterdam δεν έχει διεθνή δικαιοδοσία. Οι ανααιρεσίβλητες αντέταξαν ότι η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δεν είναι ισχυρή λόγω της ασάφειάς της. Το Rechtbank έκρινε ότι στην υπό κρίση περίπτωση υπάρχουν δύο πιθανοί μεταφορείς, οπότε δεν είναι βέβαιο ποιου μεταφορέα η έδρα πρέπει να ληφθεί υπόψη. Και υπό το πρίσμα αυτό, η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δεν είναι αρκούντως σαφής.

IV — Προδικαστικά ερωτήματα

15. Το Hoge Raad υποβάλλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως:

«1) Πρέπει από την πρώτη περίοδο του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών (ιδίως από τη λέξη “συμφώνησαν”),

σε συνάρτηση με τη νομολογία του Δικαστηρίου κατά την οποία “σκοπός του εν λόγω άρθρου 17 είναι να εξασφαλιστεί ότι η σύμπτωση βουλήσεως των μερών ως προς αυτή τη ρήτρα, η οποία κατά παρέκκλιση διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί παρέκκλιση από τους γενικούς κανόνες καθορισμού της δικαιοδοσίας που καθιερώνονται στα άρθρα 2, 5 και 6 της Συμβάσεως, (...) εκδηλώνεται κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο”, να συναχθεί:

α) ότι για την ισχύ μεταξύ των μερών ρήτρας διεθνούς δικαιοδοσίας υπό την έννοια της διατάξεως αυτής απαιτείται σε κάθε περίπτωση η ρήτρα αυτή να είναι διατυπωμένη κατά τέτοιον τρόπο ώστε (ακόμη και) για τους άλλους εκτός από τα μέρη — και ιδίως για τον δικαστή — μόνον από το κείμενό της να είναι σαφές, ή τουλάχιστον να μπορεί εύκολα να καθορισθεί, ποιο δικαστήριο έχει διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσει τις διαφορές που ανακύπτουν από την έννομη σχέση στο πλαίσιο της οποίας συνομολογήθηκε η ρήτρα αυτή, ή

β) ότι — ανέκαθεν ή σήμερα, ως συνέπεια ή συνάρτηση τόσο της όλο επί το ελαστικότερο διατυπώσεως⁸ του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών όσο και της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το ζήτημα τότε θεωρείται ότι η ρήτρα αυτή συνομολογήθηκε εγκύρως — για την ισχύ της ρήτρας αυτής αρκεί να είναι για τα

8 — Αναφέρεται αναμφίβολος στις απλοποιήσεις των τυπικών προϋποθέσεων που μνημονεύθηκαν στο σημείο 9 των προτάσεων αυτών (σημείωση του συγγραφέα).

- μέρη, (και) βάσει των (άλλων) περιστάσεων της υποθέσεως, σαφές ποιο δικαστήριο έχει διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των διαφορών αυτών;
- 2) Διέπει το άρθρο 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών και έναντι των τρίτων κομιστών φορτωτικής την ισχύ της ρήτρας η οποία ορίζει ως δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία για την εκδίκαση των διαφορών που ανακύπτουν από τη φορτωτική αυτή το δικαστήριο του τόπου της κύριας εγκαταστάσεως του μεταφορέα και η οποία περιλαμβάνεται σε φορτωτική που περιέχει και ρήτρα σχετικά με την ταυτότητα του μεταφορέα (identity of carrier-clause) και που εκδόθηκε για μεταφορά στο πλαίσιο της οποίας:
- α) ο φορτωτής και ο πρώτος από τους πιθανούς μεταφορείς δεν είναι εγκατεστημένοι σε ένα από τα συμβαλλόμενα κράτη, ενώ
- β) ο δεύτερος πιθανός μεταφορέας έχει μεν εγκατάσταση σε ένα από τα συμβαλλόμενα κράτη, αλλά δεν διευκρινίζεται αν ο τόπος της κύριας εγκαταστάσεώς του βρίσκεται στο κράτος αυτό ή σε μη συμβαλλόμενο κράτος;
- 3) Αν στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση:
- α) έχει το γεγονός ότι η περιλαμβανόμενη στη φορτωτική ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να θεωρηθεί ισχυρή μεταξύ του μεταφορέα και του φορτωτή ως συνέπεια ότι η ρήτρα αυτή ισχύει και έναντι κάθε τρίτου κομιστή της φορτωτικής, ή τούτο συμβαίνει μόνον όσον αφορά τον τρίτο κομιστή της φορτωτικής ο οποίος, όταν απέκτησε τη φορτωτική, διαδέχθηκε βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του;
- β) εξαρτάται — αν γίνει δεκτό ότι η περιλαμβανόμενη στη φορτωτική ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας είναι ισχυρή μεταξύ μεταφορέα και φορτωτή — η απάντηση στο ερώτημα αν η ρήτρα αυτή είναι ισχυρή έναντι του τρίτου κομιστή της φορτωτικής όχι μόνον από το περιεχόμενο της φορτωτικής αλλά και από τα ιδιαίτερα περιστατικά της υποθέσεως, όπως οι ιδιαίτερες γνώσεις του συγκεκριμένου τρίτου κομιστή ή η από μακρού χρόνου σχέση του με τον μεταφορέα, και, αν ναι, μπορεί να απαιτηθεί από τον τρίτο κομιστή της φορτωτικής να πληροφορηθεί τα ιδιαίτερα περιστατικά της υποθέσεως όταν από το περιεχόμενο της φορτωτικής δεν καθί-

σταται αρκούντως σαφές γι' αυτόν αν η ρήτρα είναι ισχυρή;

- 4) Αν στο δεύτερο σκέλος του τρίτου ερωτήματος, υπό α, πρέπει να δοθεί καταφατική απάντηση, βάσει ποιου εθνικού δικαίου πρέπει τότε να κριθεί αν ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του όταν απέκτησε τη φορτωτική, και τι θα ισχύει στην περίπτωση που στο σχετικό εθνικό δίκαιο ούτε η νομοθεσία ούτε η νομολογία επιλύουν το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του όταν απέκτησε τη φορτωτική;»

V — Απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα

1. Επί του πρώτου ερωτήματος

Ισχυρισμοί των διαδίκων

16. Η αναιρεσείουσα φρονεί ότι στο ερώτημα αυτό πρέπει να δοθεί απάντηση σύμφωνη με την εναλλακτική λύση 1, στοιχείο β', της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Η διατύπωση που παραθέτει το Hoge Raad, ότι η σύμπτωση βουλήσεως «εκδηλώνεται κατά τρόπο σαφή και συγκε-

κριμένο», η οποία ανάγεται στην απόφαση της Tilly Russ⁹, δεν απαιτεί — ως εξέλιξη της διατυπώσεως «συμφώνησαν» του ίδιου του άρθρου 17 — να προκύπτει το αρμόδιο δικαστήριο άνευ ετέρου από το γράμμα της ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας ή να καθορίζεται ρητώς σ' αυτήν. Αντιθέτως, παράλληλα προς το γράμμα, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και τί συνολογήθηκε μεταξύ των μερών ή τί αποτελούσε πάγια πρακτική. Έχουν ομοίως σημασία τα συναλλακτικά ήθη που επικρατούν στον οικείο τομέα.

17. Επειδή οι αναιρεσείβλητες είχαν κατ' επανάληψη απευθυνθεί εγγράφως στην αναιρεσείουσα, οι επιστολές αυτές εστάλησαν στο Αμβούργο ως κύρια εγκατάσταση της αναιρεσείουσας και η αναιρεσείουσα αναφερόταν στις επιστολές αυτές και ως μεταφορέας, οι αναιρεσείουσες δεν ήταν δυνατά να έχουν καμία αμφιβολία ως προς την ταυτότητα του μεταφορέα και την κύρια εγκατάστασή του. Η διατύπωση των φορτωτικών αντιστοιχεί και στο πρότυπο φορτωτικής, το οποίο καταρτίστηκε το 1950 και τροποποιήθηκε το 1978 από το BIMCO, το Baltic and International Maritime Council, και το οποίο η αναιρεσείουσα είχε χρησιμοποιήσει ήδη 77 φορές στις εμπορικές συναλλαγές με τη Handelsveem.

18. Η αναιρεσείουσα παραθέτει διάφορες αποφάσεις στις οποίες το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είναι αναγκαίο να καθορίζεται στη

9 — Απόφαση της 19ης Ιουνίου 1984, στην υπόθεση 71/83 (Συλλογή 1984, σ. 2417).

ρήτρα με απόλυτη σαφήνεια το αρμόδιο δικαστήριο¹⁰.

19. Οι αναιρεσίβλητες αντιτάσσουν ότι στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί απάντηση σύμφωνα με την εναλλακτική λύση 1α της αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, δηλαδή ότι η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας απαιτείται να είναι διατυπωμένη κατά τέτοιον τρόπο ώστε να είναι για τον καθένα σαφές, μόνον από το κείμενό της, ποιο δικαστήριο έχει διεθνή δικαιοδοσία. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το άρθρο 17 δεν απαιτεί μόνο να αποτελεί ο καθορισμός του αρμοδίου δικαστηρίου πράγματι αντικείμενο συμφωνίας μεταξύ των μερών, αλλά και η συμφωνία αυτή να είναι σαφής και αδιαμφισβήτητη για τους τρίτους.

20. Κατά τις αναιρεσίβλητες, υφίσταται, γενικώς, κατά τον καθορισμό του αρμοδίου δικαστηρίου, ιδιαίτερη ανάγκη ασφάλειας δικαίου, η οποία δεν αμφισβητήθηκε ούτε με τις διαδοχικές τροποποιήσεις του άρθρου 17. Οι προσαρμογές με τις προσχωρήσεις της 9ης Οκτωβρίου 1978 και της 26ης Μαΐου 1989 επιδίωξαν απλώς να απλοποιήσουν τη σύναψη συμφωνιών απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, αλλά δεν είχαν καμμία σχέση με τις απαιτήσεις σαφήνειας κατά τη διατύπωση των εν λόγω ρητρών.

10 — Πρόκειται για τις αποφάσεις του Δικαστηρίου της 6ης Μαΐου 1980, στην υπόθεση 784/79, *Porta-Leasing*, Συλλογή τόμος 1980/II, σ. 127, της 14ης Ιουλίου 1983, στην υπόθεση 201/82, *Gerling*, Συλλογή 1983, σ. 2503, της 7ης Μαρτίου 1985, στην υπόθεση 48/84, *Saumer Exploitation*, Συλλογή 1985, σ. 787, της 24ης Ιουνίου 1986, στην υπόθεση 22/85, *Anterist*, Συλλογή 1986, σ. 1591, και της 10ης Μαρτίου 1992, στην υπόθεση C-214/89, *Powell Duffryn*, Συλλογή 1992, σ. I-1745).

21. Κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, για το κύρος μιας ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δεν αρκεί ότι προκύπτει σαφώς μόνο για τα ίδια τα μέρη — ιδίως λόγω των περιστάσεων της υποθέσεως — ποιο δικαστήριο είναι αρμόδιο. Η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών εξετάζει και τα εκάστοτε κείμενα του άρθρου 17 και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι εκάστοτε απλοποιήσεις όσον αφορά τη σύναψη των συμφωνιών αυτών δεν οδήγησαν σε αποδυνάμωση των τυπικών προϋποθέσεων. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να αποφασίσει εάν έχει δικαιοδοσία ή όχι.

22. Το ζήτημα αν το δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη μόνον το γράμμα της συμφωνίας ή και άλλες περιστάσεις της υποθέσεως εξαρτάται, κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, από το αν η συμφωνία συνήφθη σύμφωνα με τη μέθοδο του άρθρου 17, στοιχείο α', β' ή γ'.

23. Κατά την Ιταλική Κυβέρνηση, απαραίτητη προϋπόθεση του κύρους της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας είναι η δυνατότητα προσδιορισμού του αρμοδίου δικαστηρίου με σαφήνεια και ακρίβεια. Η προϋπόθεση αυτή δεν αρκεί να ισχύει μεταξύ των μερών, τα οποία συνήψαν αρχικώς τη συμφωνία, αλλά και όσον αφορά όλα τα πρόσωπα έναντι των οποίων η ρήτρα θα παραγάγει συνέπειες.

24. Παραπέμποντας στην απόφαση Tilly Russ, το Ηνωμένο Βασίλειο προτείνει να δοθεί στο πρώτο ερώτημα η απάντηση ότι το κύρος μιας συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καθορισθεί σύμφωνα με την κατάσταση των αρχικών μερών της φορτωτικής. Δεν είναι αναγκαίο για τα αρχικά μέρη να έχουν πραγματική γνώση της σημασίας της ρήτηρας, στο μέτρο που η γνώση αυτή μπορεί να συναχθεί βάσει συναλλακτικής πρακτικής.

25. Αν η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας προβλέπει ότι οι διαφορές πρέπει να επιλυθούν στη χώρα στην οποία ο μεταφορέας έχει την κύρια εγκατάστασή του, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει ποιος είναι ο μεταφορέας και αν έχει την κύρια εγκατάστασή του σε συμβαλλόμενο κράτος.

26. Κατά την Επιτροπή, αρκεί ότι το συνολομολογηθέν δικαστήριο μπορεί να προσδιοριστεί βάσει της ρήτηρας και των συγκεκριμένων περιστάσεων της κατ' ιδίαν περιπτώσεως, υπό την προϋπόθεση ότι είναι σαφές ότι υπάρχει πράγματι ή μπορεί να θεωρηθεί ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μερών.

27. Η κατ' επανάληψη παρατεθείσα νομολογία, κατά την οποία η συμφωνία πρέπει να εκδηλώνεται κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο, απαιτεί απλώς να συναγεται από τη σύμβαση ότι μεταξύ των μερών συνήφθη πράγματι συμφωνία ως προς το αρμόδιο δικαστήριο. Αντιθέτως, το άρθρο 17 δεν απαιτεί να προκύπτει μόνον από το ίδιο το κείμενο ποιο δικαστήριο είναι αρμόδιο.

Αρκεί συναφώς ότι αυτό μπορεί να προσδιορισθεί βάσει αντικειμενικών χαρακτηριστικών. Στην υπό κρίση περίπτωση, η επίδικη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας παρέχει τη δυνατότητα προσδιορισμού του αρμοδίου δικαστηρίου.

Η θέση μου επί του ερωτήματος

28. Η διατύπωση που χρησιμοποιήθηκε στο προδικαστικό ερώτημα κατόπιν παραπομπής στη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά την οποία σκοπός του άρθρου 17 είναι να εξασφαλιστεί «ότι η σύμπτωση βουλήσεως των μερών [...] εκδηλώνεται κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο», απαντά, για παράδειγμα, στην απόφαση Tilly Russ¹¹. Η υπόθεση εκείνη αφορούσε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα αν η συμφωνία αυτή μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη ακόμη και αν δεν είναι υπογεγραμμένη. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο παρέπεμψε στην προηγούμενη νομολογία του, κατά την οποία οι προϋποθέσεις για το κύρος ρητρών απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας κατά το άρθρο 17 πρέπει να ερμηνεύονται στενά, «διότι σκοπός του άρθρου 17 είναι να εξασφαλιστεί ότι η σύμπτωση βουλήσεως των μερών ως προς αυτή τη ρήτρα, η οποία κατά παρέκκλιση διεθνούς δικαιοδοσίας αποτελεί παρέκκλιση από τους γενικούς κανόνες καθορισμού της δικαιοδοσίας που καθιερώνονται στα άρθρα 2, 5 και 6 της Συμβάσεως, εκδηλώνεται κατά τρόπο σαφή και συγκεκριμένο»¹². Στην απόφαση MSG¹³, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την

11 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψη 14). Βλ. επίσης, εν μέρει με αποκλινοσα διατύπωση — τις αποφάσεις της 14ης Δεκεμβρίου 1976, στην υπόθεση 24/76, Estasis Salotti, Συλλογή τόμος 1976, σ. 653, σκέψη 7, στην υπόθεση 25/76, Segoura, Συλλογή τόμος 1976, σ. 669, σκέψη 6, καθώς και την απόφαση στην υπόθεση 784/79, παρατεθείσα στην υποσημείωση 10, σκέψη 5.

12 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψη 14).

13 — Απόφαση της 20ής Φεβρουαρίου 1997, στην υπόθεση C-106/95, MSG (Συλλογή 1997, σ. 1-911, σκέψη 17).

ανάγκη πραγματικής συμφωνίας και ως προς το νέο κείμενο του άρθρου 17, το οποίο στηρίζεται επιπλέον στις συνήθειες του εμπορίου. Επομένως, το άρθρο 17 πρέπει, παρά την προστεθείσα απλοποίηση των τύπων, να εξακολουθήσει να εξασφαλίζει ότι υφίσταται πράγματι συμφωνία των μερών. Επειδή, λόγω των τροποποιήσεων του άρθρου 17, δεν απαιτείται πλέον ο έγγραφος τύπος, η συμφωνία αυτή μπορεί, υπό προϋποθέσεις, να λογισθεί υφισταμένη¹⁴. Η νομολογία αυτή επιβεβαιώθηκε με την απόφαση *Castelletti*¹⁵.

29. Τα διαλαμβανόμενα στην υπόθεση αυτή αφορούν βεβαίως το πρόβλημα αν υπήρξε συμφωνία και τότε μπορεί να λογιστεί ότι συνολομογήθηκε. Στην παρούσα υπόθεση, εντούτοις, δεν αμφισβητείται ότι τα μέρη συμφώνησαν, σύμφωνα με το άρθρο 17, ότι οι διαφορές από τη φορτωτική θα επιλυθούν στη χώρα και κατά το δίκαιο της χώρας στην οποία ο μεταφορέας έχει την κύρια εγκατάστασή του, οπότε, κατά το άρθρο 2 της Συμβάσεως, δικαιοδοσία έχει το αρμόδιο δικαστήριο του τόπου αυτού. Πρόκειται, μάλλον, για το ζήτημα — το οποίο διαφέρει από το πρόβλημα της πραγματικής συμφωνίας — του βαθμού ακριβείας της διατυπώσεως της συμφωνίας αυτής. Στο πλαίσιο αυτό, μπορεί να τεθεί το ερώτημα αν η προπαρατεθείσα νομολογία μπορεί να επεκταθεί και στο πρόβλημα αυτό, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια ότι πρέπει να απαιτηθεί «σαφήνεια και ακρίβεια» και όσον αφορά τη διατύπωση της ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας.

30. Από το γράμμα του άρθρου 17 δεν προκύπτει καμία προϋπόθεση όσον αφορά τη διατύπωση της ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Ούτε ο προστατευτικός σκοπός του άρθρου 17 απαιτεί να προκύπτει το αρμόδιο δικαστήριο από το γράμμα της ίδιας της συμφωνίας διεθνούς δικαιοδοσίας. Ο προστατευτικός σκοπός συνίσταται — όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο και στην απόφαση *MSG* — στην προστασία του αδυνάμου συμβαλλομένου μέρους, εμποδίζοντας να περάσουν απαρατήρητες ρήτρες διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίες ενσωματώνονται στη σύμβαση με τη βούληση ενός μόνον των συμβαλλομένων μερών. Εάν όμως πράγματι συνολομογήθηκε μεταξύ των μερών μια τέτοια ρήτρα, η ανάγκη προστασίας του αδυνάμου μέρους θα μπορούσε, εν πάση περιπτώσει, να συνίσταται ακόμη στο ότι η ρήτρα δεν είναι διατυπωμένη με επαρκή σαφήνεια, οπότε το αδύναμο μέρος δεν μπορεί να την επικαλεσθεί. Η σαφής διατύπωση δεν απαιτεί όμως να μπορεί να συναχθεί ήδη από το γράμμα το αρμόδιο δικαστήριο. Ακόμη και μια διατύπωση η οποία μπορεί να διευκρινισθεί βάσει αντικειμενικών κριτηρίων είναι αρκούντως σαφής. Εναπόκειται, συναφώς, στο εθνικό δικαστήριο να προσδιορίσει, βάσει των κριτηρίων αυτών, ποιο δικαστήριο πρέπει να είναι αρμόδιο.

31. Τα αντικειμενικά κριτήρια παρέχουν τη δυνατότητα στους τρίτους και, πρωτίστως, στο δικάζον εθνικό δικαστήριο να καθορίσουν με ευκολία ποιο δικαστήριο έχει διεθνή δικαιοδοσία. Επομένως, ενδέχεται να μην αρκεί το γεγονός ότι μόνον τα μέρη μπορούν να καθορίσουν το αρμόδιο δικαστήριο βάσει των ιδιαίτερων περιστάσεων της κατ' ιδίαν υποθέσεως. Η ρήτρα πρέπει να είναι διατυπωμένη κατά τρόπον ώστε το εθνικό δικαστήριο, το οποίο επιλήφθηκε της υποθέσεως και του οποίου η διεθνής δικαιοδοσία ενδεχομένως αμφισβητείται, να μπορεί ευχερώς να διαπιστώσει αν έχει διεθνή δικαιοδοσία ή όχι. Ενδέχεται να είναι απολύτως απαραί-

14 — Απόφαση στην υπόθεση C-106/95 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 13, σκέψεις 17 και 19).

15 — Απόφαση του Δικαστηρίου, της 16ης Μαρτίου 1999, στην υπόθεση C-159/97, *Castelletti* (Σύλλογη 1999, σ. I-1597, σκέψεις 19 επ.).

τητο προς τον σκοπό αυτόν να διεξαγάγει περαιτέρω έλεγχο. Πράγματι, στην απόφαση *Castelletti*, το Δικαστήριο έκρινε, παραπέμποντας στην απόφαση *MSG*, ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να διαπιστώσει την ύπαρξη συνθησίας στον οικείο κλάδο του διεθνούς εμπορίου¹⁶. Στο πλαίσιο αυτό, είναι επίσης δυνατόν να στηριχθεί το εθνικό δικαστήριο σε πρόσθετα στοιχεία που έχει παράσχει ο επικαλούμενος τη συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Στην υπό κρίση περίπτωση, για παράδειγμα, τα στοιχεία αυτά μπορεί να συνδέονται με τον τόπο στον οποίο η αναιρεσείουσα έχει την κύρια εγκατάστασή της.

32. Πράγματι, το Δικαστήριο, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες στη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας αναφερόταν απλώς ότι διεθνή δικαιοδοσία πρέπει να έχει το δικαστήριο του τόπου της έδρας μιας εταιρίας, δεν έκρινε ότι η ρήτρα ήταν οπωσδήποτε ανίσχυρη, επειδή ο καθορισμός του αρμοδίου δικαστηρίου βάσει της έδρας δεν ήταν αρκούντως ακριβής¹⁷. Η ρήτρα αυτή δεν μπορεί — όπως ορθώς ισχυρίστηκε η Επιτροπή — να είναι ανίσχυρη για τον λόγο ότι δεν αναγράφεται η πλήρης διεύθυνση. Τη διεύθυνση αυτή μπορεί να διαπιστώσει άνευ ετέρου το δικαστήριο, οπότε, βάσει των αντικειμενικών αυτών στοιχείων, είναι δυνατόν να καθορισθεί ευχερώς το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία.

33. Κατά συνέπεια, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι μια ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας είναι έγκυρη όταν το εθνικό δικαστήριο μπορεί, βάσει των αντικειμενικών κριτηρίων που περιλαμβάνονται στην ίδια τη ρήτρα και, ενδεχομένως, λαμβάνοντας

υπόψη πρόσθετα στοιχεία που παρέχουν τα μέρη, να καθορίσει ευχερώς αν έχει δικαιοδοσία ή όχι. Αν, κατά τον έλεγχο αυτό, δεν καταλήξει σε σαφές αποτέλεσμα, η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να θεωρηθεί ανίσχυρη. Το ίδιο ισχύει όσον αφορά τα υποκειμενικά στοιχεία. Κατά συνέπεια, η αναφερόμενη από την αναιρεσίβλητη ως παράδειγμα συμφωνία, κατά την οποία δικαιοδοσία πρέπει να έχει ο δικαστής «ο οποίος είναι περισσότερο εξοικειωμένος με το ναυτικό δίκαιο», είναι, λόγω υποκειμενικών κριτηρίων, ανακριβής και, επομένως, ανίσχυρη.

34. Η επίδικη, εν προκειμένω, ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας στηρίζεται στην «principal place of business» — σύμφωνα με την αγγλική διατύπωση του πρωτοτύπου — και, κατά συνέπεια, στην κύρια εγκατάσταση της επιχειρήσεως. Η εγκατάσταση αυτή πρέπει να μπορεί να καθορισθεί ευχερώς από το εθνικό δικαστήριο, ενδεχομένως βάσει των εγγράφων της αναιρεσείουσας.

35. Τέλος, η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας μπορεί να θεωρηθεί ανακριβής στο μέτρο που το πρόσωπο του μεταφορέα δεν καθορίζεται σαφώς, δεδομένου ότι τόσο η αναιρεσείουσα όσο και η *Senyba* μπορούν να θεωρηθούν ως πραγματικοί μεταφορείς. Εντούτοις, τούτο δεν σημαίνει ότι αμφότερες είναι μεταφορείς υπό την έννοια της φορτωτικής. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του αιτούντος δικαστηρίου, οι φορτωτικές εκδόθηκαν από την αναιρεσείουσα και περιείχαν την επωνυμία *Coreck GmbH Hamburg*. Τούτο εμφανίζει σαφώς ότι από την φορτωτική προκύπτει ότι η αναιρεσείουσα ήταν ένα από τα αρχικά μέρη της συμφωνίας και, κατά

16 — Αποφάσεις στην υπόθεση C-159/97 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 23) και στην υπόθεση C-106/95 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 13, σκέψη 21).

17 — Αποφάσεις στις υποθέσεις 784/79, 201/82, 48/84, 22/85 και C-214/89 (παρατεθείσες στην υποσημείωση 10).

συνέπεια, πρέπει να θεωρηθεί ως ο μεταφορέας στο πλαίσιο των επιδίκων, εν προκειμένω, φορτωτικών. Η κατάσταση θα ήταν αναμφιβόλως διαφορετική αν στις φορτωτικές εμφανιζόταν και η επωνυμία *Senyba* στην περίπτωση αυτή, η ρήτρα θα ήταν προφανώς ανακριβής. Εντούτοις, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει αν από τη φορτωτική προκύπτει σαφώς ποιος πρέπει να θεωρηθεί ως μεταφορέας στο πλαίσιο της φορτωτικής — και αυτό είναι το μόνο ζήτημα που έχει σημασία. Εάν η διαπίστωση αυτή δεν είναι δυνατή ή εάν υφίστανται περισσότεροι μεταφορείς στα πλαίσια της φορτωτικής, η ρήτρα πρέπει να θεωρηθεί ανίσχυρη.

2. Επί του δευτέρου ερωτήματος

Ισχυρισμοί των διαδίκων

36. Η αναιρεσείουσα εκθέτει ότι το άρθρο 17 προϋποθέτει ότι ένα από τα μέρη της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας έχει την εγκατάστασή του ή την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους, καθώς και ότι ως αρμόδιο δικαστήριο έχει επιλεγεί το δικαστήριο συμβαλλόμενου κράτους. Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση, δεν είναι απαραίτητο να πρόκειται για την κύρια εγκατάσταση.

37. Άλλωστε, από τις πραγματικές διαπιστώσεις του αιτούντος δικαστηρίου, οι οποίες δεσμεύουν το Δικαστήριο και δεν μπορούν να αμφισβητηθούν, προκύπτει ότι η κύρια εμπορική εγκατάσταση της αναιρεσείουσας είναι το Αμβούργο και ότι η αναιρεσείουσα ήταν ο μεταφορέας και, κατά συνέπεια, το ένα μέρος της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας.

38. Οι αναιρεσίβλητες θεωρούν ότι, στην υπό κρίση περίπτωση, το άρθρο 17 δεν έχει εφαρμογή, διότι δεν είναι σαφές αν συντρέχει μια προϋπόθεση για την εφαρμογή του, δηλαδή η ύπαρξη κατοικίας ενός από τα μέρη της συμβάσεως στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους.

39. Η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών ισχυρίζεται ότι, στα πλαίσια του άρθρου 17, σημασία έχει η σχέση μεταξύ φορτωτή (αποστολέα) και μεταφορέα. Στην περίπτωση συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας που περιλαμβάνεται σε σύμβαση, πρέπει να εξετάζεται, όταν ο φορτωτής και ένας από τους πιθανούς μεταφορείς δεν είναι εγκατεστημένοι εντός συμβαλλόμενου κράτους, αν στον χρόνο κατά τον οποίο ο δικαστής θα επιληφθεί της υποθέσεως τουλάχιστον ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους.

40. Στην περίπτωση κατά την οποία ο μεταφορέας είναι μεν εγκατεστημένος εντός συμβαλλόμενου κράτους, πλην όμως δεν αποδεικνύεται ότι έχει στο κράτος αυτό την κύρια εγκατάστασή του, η συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πληροί μόνον τη σχετική με την εγκατάσταση των μερών

προϋπόθεση. Αν ως αρμόδιο δικαστήριο καθορίζεται το δικαστήριο του τόπου της κύριας εγκαταστάσεως, πλην όμως υφίσταται αμφιβολία αν ο τόπος της κύριας εγκαταστάσεως βρίσκεται εντός συμβαλλομένου κράτους, η περαιτέρω προϋπόθεση κατά την οποία το δικαστήριο που ορίστηκε αρμόδιο πρέπει να βρίσκεται εντός συμβαλλομένου κράτους δεν πληρούται.

41. Η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι με το δεύτερο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ερωτά αν το άρθρο 17 έχει εφαρμογή μόνο στην περίπτωση κατά την οποία τουλάχιστον ένα από τα μέρη έχει την κύρια εγκατάστασή του εντός της Κοινότητας ή αρκεί ότι ένα από τα μέρη έχει εγκατάσταση εντός συμβαλλομένου κράτους. Κατά την Επιτροπή, δεν φαίνεται να συντρέχει κανένας λόγος για τον οποίο η εφαρμογή του άρθρου 17 πρέπει να περιοριστεί μόνο στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ένα μέρος έχει την κύρια εγκατάστασή του εντός της Κοινότητας. Το μόνο άδικο ζήτημα που ανακύπτει είναι αν το άρθρο 17 μπορεί, καταρχήν, να τύχει εφαρμογής.

42. Από το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 17 προκύπτει, επιπλέον, ότι το ζήτημα αν ένα από τα μέρη έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους δεν έχει μεγάλη σημασία. Πράγματι, κατά το άρθρο 17, δεύτερο εδάφιο, ακόμη και μέρη εκ των οποίων κανένα δεν έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους μπορούν να συνάψουν ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας υπέρ δικαστηρίου συμβαλλομένου κράτους¹⁸.

18 — Το άρθρο 17, δεύτερο εδάφιο, ορίζει τα εξής: «Όταν μια τέτοια συμφωνία καταρτίζεται από μέρη εκ των οποίων κανένα την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους, τα δικαστήρια των άλλων συμβαλλομένων κρατών δεν μπορούν να δικάσουν τη διαφορά εφόσον το ή τα υποδείχθεντα δικαστήρια δεν έχουν διαπιστώσει την έλλειψη διεθνούς δικαιοδοσίας τους.»

Η θέση μου επί του ερωτήματος

43. Το δεύτερο ερώτημα αφορά τις προϋποθέσεις που θέτει το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, πρώτη πρόταση. Οι προϋποθέσεις αυτές πρέπει να πληρούνται, προκειμένου το άρθρο 17 να έχει, καταρχήν, εφαρμογή. Μολονότι το αιτούν δικαστήριο αναφέρει εν προκειμένω εκ νέου τη σχέση προς τον τρίτο κομιστή της φορτωτικής, το ζήτημα αυτό πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο της απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα. Μπορεί, εντούτοις, να διαπιστωθεί ήδη ότι η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας μπορεί να προβληθεί έναντι τρίτου κομιστή της φορτωτικής μόνον εφόσον αυτή είναι οπωσδήποτε έγκυρη. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου¹⁹, καθοριστική σημασία γι' αυτό έχει η σχέση μεταξύ των μερών της αρχικής συμφωνίας και όχι η σχέση προς τον τρίτο κομιστή. Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, πρώτη πρόταση, προϋποθέτει, στα πλαίσια αυτά, ότι τουλάχιστον ένα από τα εν λόγω μέρη της αρχικής συμφωνίας, τα οποία συνομολόγησαν τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, έχει εντός συμβαλλομένου κράτους την κατοικία του, προς την οποία εξομοιώνεται, κατά το άρθρο 53, η έδρα των εταιριών και των νομικών προσώπων. Το ζήτημα πού βρίσκεται η έδρα μιας εταιρίας πρέπει να κριθεί από το εθνικό δικαστήριο (σύμφωνα με το άρθρο 53).

44. Το ζήτημα αν η έδρα της εταιρίας βρίσκεται εντός συμβαλλομένου κράτους έχει καθοριστική σημασία για το (θεωρητικό) κύρος μιας συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Πρέπει όμως να διαφοροποιείται από το ζήτημα του τόπου της κύριας εγκαταστάσεως της επιχειρήσεως. Το τελευταίο ζήτημα έχει σημασία για τον ακριβή καθορισμό του αρμοδίου δικαστηρίου στα πλαίσια της ρήτρας απονομής διεθνούς

19 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παράθελα στην υποσημείωση 9).

δικαιοδοσίας της υπό κρίση περιπτώσεως. Το γεγονός ότι το αρμόδιο δικαστήριο είναι το δικαστήριο της κύριας εγκαταστάσεως δεν σημαίνει ότι και για τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 17 αποφασιστική σημασία έχει μόνον η κύρια εγκατάσταση. Δεν είναι προφανές γιατί πρέπει να γίνει δεκτός ένας τέτοιος περιορισμός του άρθρου 17 και της δυνατότητας εφαρμογής του. Ο περιορισμός αυτός δεν μπορεί να συναχθεί ούτε από το γράμμα του άρθρου 17 ή του άρθρου 53 της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Πρέπει, πραιτέρω, να ληφθεί υπόψη ότι, κατά το άρθρο 17, δεύτερο εδάφιο — βλ. συναφώς την υποσημείωση 18 — μια τέτοια συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας μπορεί να συναφθεί από μέρη τα οποία δεν έχουν αμφότερα την κατοικία τους ή την εγκατάστασή τους στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους. Κατά συνέπεια, από το άρθρο 17, δεύτερο εδάφιο, προκύπτει ότι η δυνατότητα συνάψεως συμβάσεων απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δεν πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Εφόσον υφίσταται η δυνατότητα για επιχειρήσεις οι οποίες δεν έχουν καμία απολύτως εγκατάσταση εντός συμβαλλομένου κράτους να συνομολογήσουν τέτοια ρήτρα, δεν υπάρχει λόγος να αποκλεισθεί η δυνατότητα αυτή όταν ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη έχει εγκατάσταση, ενδεχομένως όχι την κύρια εγκατάσταση, εντός συμβαλλομένου κράτους.

45. Αν το αιτούν δικαστήριο καταλήξει, στα πλαίσια της εξέτασεως του πρώτου ερωτήματος, στο συμπέρασμα ότι η αναιρεσείουσα πρέπει να θεωρηθεί ως ο μεταφορέας υπό την έννοια της φορτωτικής και κατά συνέπεια ότι η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας έχει διατυπωθεί κατά τρόπο αρκούντως ακριβή, πρέπει να καθορίσει αν η αναιρεσείουσα έχει *εγκατάσταση* εντός συμβαλλομένου κράτους. Η συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δεν μπορεί συναφώς να θεωρηθεί ανίσχυρη για τον λόγο ότι ο μεταφορέας δεν έχει ενδεχομένως την κύρια εγκατάσταση εντός συμβαλλομένου κρά-

τους. Για το κύρος της ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας κατά το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο — ανεξαρτήτως του ζητήματος της επαρκούς ακρίβειας της ρήτρας στα πλαίσια του πρώτου ερωτήματος — αρκεί ότι ένα από τα μέρη της αρχικής συμφωνίας, τα οποία συνομολογήσαν τη ρήτρα, έχει εγκατάσταση εντός κράτους μέλους και το άλλο — η *Sevryba* — δεν έχει. Εάν η *Sevryba* δεν είναι ένα από τα μέρη της αρχικής συμφωνίας, τότε η εγκατάστασή της δεν έχει ούτε ως ή άλλως καμία σημασία για το κύρος της ρήτρας κατά το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο. Από τα στοιχεία που παρέχει το αιτούν δικαστήριο προκύπτει απλώς ότι η *Sevryba* έχει την εγκατάστασή της στη Ρωσία. Δεν παρέχονται ενδείξεις για περαιτέρω εγκατάσταση. Δεν είναι ομοίως γνωστό αν και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, πώς η *Sevryba* μετέσχε στην αρχική κατάρτιση της ρήτρας και, κατά συνέπεια, μπορεί να δεσμευθεί από αυτήν.

46. Οι προϋποθέσεις για τον καθορισμό του τόπου της κύριας εγκαταστάσεως προκύπτουν από την απάντηση στο πρώτο ερώτημα. Αν, κατά την εξέταση αυτή, προκύψει ότι υφίσταται μεν έδρα ή εγκατάσταση, όχι όμως η κύρια εγκατάσταση, εντός συμβαλλομένου κράτους, συντρέχει η πρώτη προϋπόθεση του άρθρου 17, πρώτο εδάφιο — κατοικία ενός από τα μέρη εντός συμβαλλομένου κράτους. Η δεύτερη προϋπόθεση — ο καθορισμός δικαστηρίου εντός συμβαλλομένου κράτους — αντιθέτως δεν συντρέχει. Όπως προκύπτει από την απάντηση στο πρώτο ερώτημα, πρέπει να μπορεί να καθοριστεί βάσει αντικειμενικών κριτηρίων ότι η κύρια εγκατάσταση της αναιρεσείουσας βρίσκεται εντός συμβαλλομένου κράτους.

3. *Επί του τρίτου ερωτήματος*

Οι ισχυρισμοί των διαδίκων

47. Κατά την αναιρεσίευσα, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας ισχύει και έναντι κάθε τρίτου κομιστή της φορτωτικής και όχι μόνον όταν ο τρίτος κομιστής διαδέχθηκε τον φορτωτή στο σύνολο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του.

48. Όσον αφορά το τρίτο ερώτημα, στοιχείο β', η αναιρεσίευσα εκθέτει ότι οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως μπορούν να έχουν σημασία για το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής δεσμεύεται από τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Τονίζει εκ νέου, στο πλαίσιο αυτό, ότι μεταξύ της αναιρεσίβλητης και της ιδίας υφίστανται από μακρού χρόνου στενές εμπορικές σχέσεις, οπότε η αναιρεσίβλητη θα μπορούσε να έχει σαφώς λιγότερες αμφιβολίες όσον αφορά τις φορτωτικές σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο τρίτο κομιστή. Ο τρίτος κομιστής, ο οποίος αποδέχθηκε μια τέτοια ρήτρα σε φορτωτική, έχοντας πλήρη γνώση όλων των περιστάσεων, δεν μπορεί να στηριχθεί στο άρθρο 17 και να επικαλεσθεί το ανίσχυρο της ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, διότι ο προστατευτικός σκοπός του άρθρου 17 δεν έγκειται μόνο στην παροχή προστασίας έναντι ρητρών απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας για τις οποίες δεν δόθηκε συγκατάθεση, αλλά και στην εξασφάλιση της τηρήσεως των ρητρών που έγιναν δεκτές.

49. Κατά τις αναιρεσίβλητες, η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας σε φορτωτική παράγει τα αποτελέσματά της έναντι τρίτου κομιστή, στην περίπτωση κατά την οποία, όταν αυτός απέκτησε τη φορτωτική, διαδέχθηκε βάσει του εθνικού δικαίου τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του. Και οι αναιρεσίευσες αναφέρουν, συναφώς, την απόφαση Tilly Russ, κατά την οποία συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου 17 της συμβάσεως, όταν η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας που συνολογήθηκε μεταξύ του φορτωτή και του μεταφορέα είναι έγκυρη και ο τρίτος κομιστής, όταν απέκτησε τη φορτωτική, διαδέχθηκε βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του²⁰. Αμφότερες οι προϋποθέσεις πρέπει να συντρέχουν για να παραγάγει η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας τα αποτελέσματά της έναντι του τρίτου κομιστή.

50. Στα πλαίσια της απαντήσεως στο ερώτημα τρία, στοιχείο β', οι αναιρεσίβλητες εκθέτουν ότι οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως, όπως εν προκειμένω οι ιδιαίτερες γνώσεις του τρίτου κομιστή ή η από μακρού χρόνου εμπορική σχέση του με τον φορτωτή, δεν μπορεί να έχουν, στο πλαίσιο αυτό, καμμία σημασία. Στην περίπτωση κατά την οποία δεν είναι δυνατόν, βάσει ρήτρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, να καθορισθεί το αρμόδιο δικαστήριο, δεν μπορούν να ληφθούν υπόψη οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως και δεν μπορεί σε καμμία περίπτωση να αναμένεται από τον τρίτο κομιστή να πληροφορηθεί τις περιστάσεις αυτές.

51. Στα πλαίσια απαντήσεως στο τρίτο ερώτημα, η Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, επικαλούμενη την απόφαση Tilly Russ, ισχυρι-

20 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψη 26).

ζεται ότι το εφαρμοστέο στη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας εθνικό δίκαιο καθορίζει αν και σε ποιο βαθμό ο τρίτος κομιστής διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του όταν αποκτά τη φορτωτική. Το εθνικό δίκαιο καθορίζει επίσης αν οι ειδικές περιστάσεις της υποθέσεως ασκούν επιρροή στον βαθμό κατά τον οποίο ο τρίτος κομιστής διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του.

52. Αναφερόμενοι σε όσα εξέθεσε στα πλαίσια του δευτέρου ερωτήματος, η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής δεσμεύεται από τη ρήτρα μόνο στην περίπτωση κατά την οποία καθίσταται μέλος της έννομης σχέσεως και του μεταβιβάζονται όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις. Εάν αυτό δεν συμβαίνει, η αρχική ρήτρα δεν μπορεί αυτομάτως να είναι ισχυρή έναντι αυτού, αλλά μόνο βάσει ειδικής και σαφούς συμφωνίας την οποία έχει αποδεχθεί.

53. Το Ηνωμένο Βασίλειο ισχυρίζεται ότι το ζήτημα αν μεταβιβάζονται στον παραλήπτη τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του φορτωτή εξαρτάται από το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής στον οποίον δεν μεταβιβάζονται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις δεσμεύεται από τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει ομοίως να κριθεί από το εθνικό δίκαιο. Το Ηνωμένο Βασίλειο προσθέτει ακόμη ότι στην περίπτωση κατά την οποία ο τρίτος κομιστής δεν διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, είναι δύσκολο να γίνει αντιληπτό ποια δικαιώματα μπορεί να επικαλεστεί βάσει της φορτωτικής.

54. Και η Επιτροπή επικαλείται την απόφαση Tilly Russ, από την οποία προκύπτει η απάντηση στο ερώτημα. Επειδή ο τρίτος κομιστής διαδέχεται ένα μέρος της αρχικής συμβάσεως στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, μπορεί να του αντιταχθεί η συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Οι ιδιαίτερες περιστάσεις που μνημονεύθηκαν στα πλαίσια του ερωτήματος 3, στοιχείο β', δεν έχουν καμία σημασία για την απάντηση στο τρίτο ερώτημα. Το ζήτημα δεν είναι αν ο τρίτος κομιστής έχει δώσει τη συγκατάθεσή του στη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας ή αν η συγκατάθεση αυτή τεκμαίρεται. Ο τρίτος κομιστής δεσμεύεται από τη ρήτρα αυτή επειδή διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του.

Η θέση μου επί του ερωτήματος

55. Ορθώς τα μέρη παραπέμπουν εν προκειμένω στην απόφαση Tilly Russ, στην οποία το Δικαστήριο έλαβε θέση επί του ζητήματος της δεσμεύσεως του τρίτου κομιστή της φορτωτικής από την ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Με την απόφαση αυτή κρίθηκαν τα εξής: «εφόσον η ρήτρα διεθνούς δικαιοδοσίας που περιέχεται σε φορτωτική είναι έγκυρη, κατά την έννοια του άρθρου 17 της Συμβάσεως, στα πλαίσια της σχέσεως μεταξύ φορτωτή και μεταφορέα και εφόσον ο τρίτος κομιστής, αποκτώντας τη φορτωτική, διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του δύναμι του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, η τυχόν απαλλαγή του τρίτου κομιστή από την υποχρέωση υπαγωγής σε ορισμένη δικαιοδοσία, η οποία απορρέει από τη φορτωτική, για τον λόγο ότι δεν συμφώνησε με αυτόν το όρο, είναι ξένη προς τον σκοπό του άρθρου...

Πράγματι, στην περίπτωση αυτή, η κτήση της φορτωτικής δεν μπορεί να επαγάγει στον τρίτο κομιστή περισσότερα δικαιώματα από όσα είχε ο φορτωτής. Ο τρίτος κομιστής καθίσταται έτσι ταυτοχρόνως φορέας όλων των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που αναφέρονται επί της φορτωτικής, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι υποχρεώσεις οι σχετικές με την παρέκταση της διεθνούς δικαιοδοσίας»²¹.

56. Κατά συνέπεια, οι προϋποθέσεις του άρθρου 17 της Συμβάσεως πληρούνται «εφόσον έχει αναγνωρισθεί το κύρος της ρήτηρας αυτής μεταξύ φορτωτή και μεταφορέα και εφόσον, δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, ο τρίτος κομιστής, αποκτώντας τη φορτωτική, έχει διαδεχθεί τον φορτωτή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του»²².

57. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι για να είναι ισχυρή έναντι του τρίτου κομιστή της φορτωτικής η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, η ρήτρα πρέπει να είναι, καταρχάς, ισχυρή μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων. Αν η προϋπόθεση αυτή πληροῦται και ο τρίτος κομιστής διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, η συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας μπορεί να αντιταχθεί και έναντι του τρίτου κομιστή. Τούτο ισχύει ανεξαρτήτως των ειδικών περιστάσεων της υποθέσεως και της γνώσεως του τρίτου κομιστή όσον αφορά τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Όπως ορθώς ισχυρίστηκε η Επιτροπή, δεν πρόκειται για το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής έδωσε τη συγκατάθεσή του για τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας ή αν η συγκατάθεση αυτή τεκμαίρεται. Οι ιδιαίτερες περιστάσεις

μπορούν να ασκήσουν επιρροή στα πλαίσια της εξετάσεως της διαδοχής στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις κατά το εθνικό δίκαιο. Εάν όμως είναι σαφές ότι κατά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο ο τρίτος κομιστής δέχθηκε τον φορτωτή σε όλα τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, οι ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως δεν έχουν καμία σημασία.

58. Το ζήτημα αν οι περιστάσεις αυτές μπορούν να επηρεάσουν την εγκυρότητα της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να εξεταστεί στο πλαίσιο της σχέσεως μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων. Ο τρίτος κομιστής και η ιδιαίτερη σχέση του με έναν από τους αρχικούς συμβαλλομένους δεν έχει στο πλαίσιο αυτό σημασία. Πράγματι, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε και με την απόφασή του στην υπόθεση Castelletti τις διατυπωθείσες στην απόφαση Tilly Russ επιταγές για την εγκυρότητα της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας έναντι του τρίτου κομιστή και έκρινε, όσον αφορά το ζήτημα ποιος συμβαλλόμενος πρέπει να γνωρίζει την εμπορική συνήθεια, τα εξής: «Δεδομένου ότι η εγκυρότητα της ρήτηρας υπό την έποψη του άρθρου 17 πρέπει να εκτιμάται στα πλαίσια των σχέσεων μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων, έπεται ότι η γνώση της συνήθειας πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με τους ίδιους συμβαλλομένους»²³. Επομένως, ο ισχυρισμός ότι η ρήτρα απονομής δικαιοδοσίας δεν είναι διατυπωμένη με επαρκή ακρίβεια και, κατά συνέπεια, δεν είναι ισχυρή έναντι του τρίτου κομιστή δεν ασκεί επιρροή στα πλαίσια του τρίτου ερωτήματος, αλλά πρέπει μάλλον να εκτιμηθεί στα πλαίσια της σχέσεως μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων. Πρέπει συναφώς να γίνει παραπομπή στην απάντηση που δόθηκε στο πρώτο και στο δεύτερο ερώτημα.

21 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψεις 24 επ.).

22 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψη 26).

23 — Απόφαση στην υπόθεση C-159/97 (παρατεθείσα στην υποσημείωση 15, σκέψη 42).

59. Κατά συνέπεια, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής δεσμεύεται από την περιεχόμενη στη φορτωτική ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας όταν η ρήτρα είναι ισχυρή μεταξύ του φορτωτή και του μεταφορέα — επομένως μεταξύ των αρχικών συμβαλλομένων — και ο τρίτος κομιστής διαδέχθηκε, βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, με την απόκτηση της φορτωτικής, τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του.

60. Εάν όμως δεν διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, δεν δεσμεύεται από τη συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Δεν είναι προφανές γιατί η υποχρέωση τηρήσεως της συμφωνίας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας η οποία συνήφθη από τους αρχικούς συμβαλλομένους αφορά και τον τρίτο ο οποίος δεν διαδέχεται κάποιον από τους αρχικούς συμβαλλομένους στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις τους. Η δέσμευση τρίτων, δηλαδή προσώπων τα οποία δεν συνήψαν τη συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, από τη συμφωνία αυτή πρέπει, για λόγους ασφαλείας δικαίου, να αντιμετωπίζεται συσταλτικά. Τούτο ενδείκνυται και για τον λόγο ότι η συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας συνιστά εξαίρεση από τους γενικούς κανόνες περί δικαιοδοσίας.

61. Πράγματι, ο γενικός εισαγγελέας Slynn εξέθεσε στις προτάσεις του στην υπόθεση Tilly Russ τα εξής:

«Αν ο κομιστής της φορτωτικής δεν καταλαμβάνει, δυνάμει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, τη θέση του αρχικού φορτωτή, τότε απαιτείται η κατάρτιση συμφωνίας γραπτής

ή προφορικής με γραπτή επιβεβαίωση μεταξύ του κομιστή της φορτωτικής και του μεταφορέα σχετικά με τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Νομίζω ότι το γεγονός και μόνον ότι ο κομιστής της φορτωτικής, ο οποίος έχει ήδη αγοράσει το φορτίο, προσκομίζει στον μεταφορέα τη φορτωτική δεν συνιστά τέτοια συμφωνία ή επιβεβαίωση συμφωνίας υπό την έννοια του άρθρου 17»²⁴.

62. Το Δικαστήριο δεν εξέτασε, στην απόφαση του Tilly Russ, ρητώς το ζήτημα αυτό. Με τη σκέψη 23 της αποφάσεως αναφέρθηκε στην υπόθεση Gerling. Η υπόθεση αυτή αναφερόταν στη δυνατότητα τρίτου που δεν μετέχει σε σύμβαση ασφαλίσεως — ο οποίος όμως κατέστη δικαιούχος από σύμβαση υπέρ τρίτου — να επικαλεστεί υπέρ αυτού τη συνομολογηθείσα ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Στην υπό κρίση περίπτωση όμως ο τρίτος θεωρεί — ακριβώς αντίθετα — ότι η ρήτρα αυτή είναι ανίσχυρη.

63. Το Δικαστήριο εξέθεσε, εντούτοις, στην απόφαση Tilly Russ ότι δεν μπορεί να γίνει δεκτή η απαλλαγή του τρίτου κομιστή, ο οποίος διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, από την υποχρέωση υπαγωγής σε ορισμένη δικαιοδοσία, η οποία απορρέει από τη φορτωτική, για τον λόγο ότι δεν συμφώνησε με τον όρο αυτό της φορτωτικής. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή, η κτήση της φορτωτικής δεν μπορεί να επαγάγει στον τρίτο κομιστή περισσότερα δικαιώματα απ' όσα είχε ο φορτωτής²⁵. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι ο τρίτος κομιστής, ο οποίος δεν διαδέχθηκε

24 — Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Sir Gordon Slynn της 21ης Μαΐου 1984 στην υπόθεση 71/83 (Συλλογή 1984, σ. 2417). Ο Γενικός Εισαγγελέας δεν εξετάζει διεξοδικότερα τις προτάσεις από την Επιτροπή θεωρίες [τη «θεωρία της εκχωρήσεως», τη «θεωρία της αιωπητής συμβάσεως» και τη «θεωρία της συμβάσεως υπέρ τρίτου» (σ. 2427)].

25 — Απόφαση στην υπόθεση 71/83 (παραινέσις στην υποσημείωση 9, σκέψεις 24 επ.).

τον φορτωτή στο σύνολο των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του, δεν δεσμεύεται αυτομάτως από τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας.

ωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του πρέπει να κριθεί κατά το δίκαιο της χώρας στην οποία βρίσκεται ο λιμένας στον οποίο πραγματοποιήθηκε η φόρτωση.

64. Ούτε οι προβαλλόμενες εν προκειμένω μακροχρόνιες εμπορικές σχέσεις μεταξύ της Coreck και της Handelsveem μπορούν να ασκήσουν επιρροή. Όπως προαναφέρθηκε, το Δικαστήριο αποφάσισε, στην απόφαση Castelletti, ότι η γνώση της εμπορικής συνήθειας πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με τους αρχικούς συμβαλλομένους, δεδομένου ότι η εγκυρότητα της ρήτρας υπό την έποψη του άρθρου 17 πρέπει να εκτιμάται στα πλαίσια των σχέσεων μεταξύ των συμβαλλομένων αυτών²⁶. Θα ήταν υπερβολικό να συναχθεί από τις μακροχρόνιες εμπορικές σχέσεις μεταξύ του τρίτου κομιστή της φορτωτικής και ενός των συμβαλλομένων μερών αιωπηρή συγκατάθεση για τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας της φορτωτικής. Στην αντίθετη περίπτωση, τα υποκειμενικά στοιχεία θα εξομοιώνονταν με αντικειμενικά κριτήρια.

66. Κατά τις αναιρεσίβλητες, το Δικαστήριο δεν πρέπει να απαντήσει στο τέταρτο ερώτημα. Το ζήτημα βάσει ποίου εθνικού δικαίου πρέπει να κριθεί αν ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του πρέπει να λυθεί από τον δικαστή ο οποίος επελήφθη της υποθέσεως, βάσει των εφαρμοστέων κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου. Μολονότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό μπορεί να ασκήσει επιρροή στη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, δεν πρόκειται για ζήτημα που αφορά την ερμηνεία της Συμβάσεως.

4. Επί του τετάρτου ερωτήματος

Ισχυρισμοί των διαδίκων

65. Αν το ερώτημα τρία, στοιχείο α', κριθεί κατά το εθνικό δίκαιο, το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορ-

67. Επί του δευτέρου υποερωτήματος, οι αναιρεσίβλητες εκθέτουν ότι, κατά την απόφαση Tilly Russ, το ζήτημα της διαδοχής στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις πρέπει να κριθεί σύμφωνα με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Εάν το δίκαιο αυτό δεν παρέχει απάντηση, είναι αδύνατον να καθοριστεί αν ο τρίτος κομιστής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματά του. Κατά συνέπεια, δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί αν δεσμεύεται ή όχι σύμφωνα με το άρθρο 17 από τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας. Σύμφωνα με την απόφαση Tilly Russ, ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής δεσμεύεται από τη συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας κατ' εξαίρεση, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Όταν όμως δεν είναι σαφές αν συντρέχει μια τέτοια εξαιρετική περίπτωση, πρέπει να

26 — Απόφαση στην υπόθεση C-159/97 (παρατεθεία στην υποσημείωση 15, σκέψη 42).

εφαρμοστεί ο θεμελιώδης κανόνας και δεν μπορεί να γίνει δεκτή καμία εξαίρεση. Το συμπέρασμα αυτό συνάδει επίσης με τη σκέψη ότι τον κίνδυνο ασάφειας όσον αφορά το ζήτημα του αρμοδίου κατά τη συμφωνία απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας δικαστηρίου πρέπει να φέρει ο συμβαλλόμενος που ευθύνεται για την έκδοση της φορτωτικής.

68. Κατά την Κυβέρνηση των Κάτω Χωρών, δεν είναι πλέον απαραίτητο, λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που πρότεινε για το τρίτο ερώτημα, να δοθεί απάντηση στο τέταρτο ερώτημα.

69. Η Ιταλική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο που επελήφθη της διαφοράς να διαπιστώσει, βάσει των κανόνων του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου τους οποίους οφείλει να εφαρμόσει στα πλαίσια της έννομης τάξεώς του, κατά πόσον ο τρίτος κομιστής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις.

70. Το Ηνωμένο Βασίλειο ισχυρίζεται ότι το εφαρμοστέο εν προκειμένω εθνικό δίκαιο είναι το «δίκαιο της φορτωτικής». Το ζήτημα αυτό πρέπει να κριθεί από το εθνικό δικαστήριο σύμφωνα με τους όρους της φορτωτικής και — στην περίπτωση κατά την οποία η φορτωτική δεν περιέχει καμία ένδειξη — σύμφωνα με τη σύμβαση της Ρώμης σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές του 1980²⁷. Το ζήτημα αυτό δεν μπορεί να λυθεί σε σχέση με τη Σύμβαση των Βρυξελλών.

71. Όσον αφορά το δεύτερο υποερώτημα, το Ηνωμένο Βασίλειο φρονεί ότι δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να καλύψει τα κενά του ουσιαστικού δικαίου των συμβαλλόμενων κρατών, πολλώ δε μάλλον εφόσον το ζήτημα έχει υποθετικό χαρακτήρα.

72. Κατά την Επιτροπή, το ζήτημα αυτό υπερβαίνει τα πλαίσια της ερμηνείας της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Δεν αφορά ούτε άμεσα ούτε έμμεσα τον καθορισμό της δικαιοδοσίας. Οι απαντήσεις στα τρία πρώτα ερωτήματα παρέχουν τη δυνατότητα στο εθνικό δικαστήριο να αποφανθεί αν η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας είναι έγκυρη. Αν αυτό συμβαίνει, τότε η ρήτρα αυτή έχει εφαρμογή μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών και των διαδόχων τους. Ο καθορισμός των μερών και των ενδεχομένων διαδόχων τους δεν έχει καμία σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

Η θέση μου επί του ερωτήματος

73. Όπως προκύπτει από την απόφαση Tilly Russ, το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής, αποκτώντας τη φορτωτική, διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του ρυθμίζεται κατά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Επομένως, το ζήτημα αυτό δεν πρέπει να κριθεί από το Δικαστήριο αλλά από τον εθνικό δικαστή. Τούτο ισχύει και για το ζήτημα ποιο εθνικό δίκαιο πρέπει να τύχει εφαρμογής στην υπό κρίση υπόθεση.

27 — ΕΕ C 27, της 26.01.1998, σ. 34 (παγιαμένη μορφή).

74. Το ερώτημα τί πρέπει να ισχύσει στην περίπτωση κατά την οποία στο σχετικό εθνικό δίκαιο ούτε η νομοθεσία ούτε η νομολογία επιλύουν το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του αποτελεί καθαρώς υποθετικό ερώτημα. Επιπλέον, αφορά μια περίπτωση κατά την οποία υφίστανται νομικά κενά στο εθνικό δίκαιο. Δεν εναπόκειται, συναφώς, στο Δικαστήριο να καθορίσει πώς μπορούν ή πρέπει να καλυφθούν τα νομικά αυτά κενά, διότι το ζήτημα αυτό δεν συνδέεται άμεσα με την ερμηνεία της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

VI — Δικαστικά έξοδα

75. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ολλανδική και η Ιταλική Κυβέρνηση, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και η Επιτροπή, που υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίχης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

VII — Πρόταση

76. Βάσει των προηγούμενων σχέσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα ως εξής:

1. Το άρθρο 17, πρώτο εδάφιο, της Συμβάσεως των Βρυξελλών πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν είναι αναγκαίο για την εγκυρότητα μιας ρήτηρας απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας να μπορεί να προσδιοριστεί από το κείμενό της το δικαστήριο που έχει διεθνή δικαιοδοσία. Αρκεί, αντιθέτως, να μπορεί να προσδιοριστεί βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, τα οποία προκύπτουν από τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας και μάλιστα όχι μόνον από τα ίδια τα μέρη, αλλά και από τρίτους και από τον διμάζοντα δικαστή.

2. Οι προϋποθέσεις του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών πληρούνται όταν τουλάχιστον ο ένας από τους αρχικούς συμβαλλομένους, οι οποίοι συνολόγησαν τη ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει ποιοι είναι οι αρχικώς συμβαλλόμενοι και πού βρίσκεται η κατοικία τους. Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι αναγκαίο να βρίσκεται η κύρια εγκατάσταση της επιχείρησης στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους.

Εντούτοις, αν συμφωνήθηκε ως τόπος του αρμοδίου δικαστηρίου η κύρια εγκατάσταση και αυτή δεν βρίσκεται στο έδαφος συμβαλλομένου κράτους, δεν πληρούται η δεύτερη προϋπόθεση του άρθρου 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, κατά την οποία επί των διαφορών πρέπει να αποφανθεί δικαστήριο συμβαλλομένου κράτους.

3. Ο τρίτος κομιστής φορτωτικής δεσμεύεται από την περιεχομένη στη φορτωτική ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας εφόσον η ρήτρα αυτή είναι ισχυρή και ο κομιστής διαδέχθηκε τον φορτωτή, βάσει του εφαρμοστέου εθνικού δικαίου, στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του.

Εάν δεν διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του, δεν μπορεί να του αντιταχθεί η ρήτρα απονομής διεθνούς δικαιοδοσίας, εκτός εάν έδωσε τη συγκατάθεσή του συναφώς. Ιδιαίτερες γνώσεις ή από μακρού χρόνου σχέση με τον μεταφορέα δεν αρκούν για να συναχθεί (σιωπηρή) συγκατάθεση.

4. Στο ερώτημα βάσει ποίου εθνικού δικαίου πρέπει να κριθεί αν ο τρίτος κομιστής της φορτωτικής διαδέχθηκε τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις πρέπει να δοθεί απάντηση από το εθνικό δικαστήριο. Το ίδιο ισχύει για το ερώτημα ποιο δίκαιο έχει εφαρμογή στην περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δίκαιο δεν ρυθμίζει το ζήτημα αν ο τρίτος κομιστής διαδέχεται τον φορτωτή στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις του.